

Soukupová, Markéta

MUDr. Zdeněk Hazlbauer (1928–2005) a studium historického kamnářství

Archaeologia historica. 2020, vol. 45, iss. 2, pp. 968-979

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/143439>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUDr. Zdeněk Hazlbauer (1928–2005) a studium historického kamnářství

„Mám pocit, že se svět v poslední době zbláznil a především do historických kamen a kachlů.“

(Z. H. v dopise ze 4. května 2000)

Dětství a dospívání

Zdeněk Hazlbauer se narodil 25. května 1928 v Zemské porodnici v Praze. Jeho tatínek Jaroslav byl hoteliérem, nejprve v Grandhotelu Pupp v Karlových Varech, posléze v Podolí a nakonec v pražské Lucerně. Maminka Marie, rozená Ungrová, byla v domácnosti (Rodný list, 1928). Během jeho dětství bydlela rodina v tehdejší Praze 10, na Erbenově náměstí č. p. 3. V letech 1939–1947 vystudoval Reálné gymnázium v Praze-Karlíně. Z období studií se mu neustále vracely dvě bolestné vzpomínky – první na cestu z Moravy do Prahy, kdy byl přímým svědkem bombardování pražského Břevnova. Druhá pak z konce války, kdy se vracel domů a staré německé manžele, kteří byli rodinnými přáteli, našel oběšené před domem a jejich byt vyrabovaný. Na ulici ležela jejich malá plechová krabička, kterou od té doby uchovával jako památku a v dospělosti do ní ukládal sylaby svých přednášek. Od mládí jej fascinovala nejen historie, ale i paleontologie, ve které byl podporován nejen tatínkem, ale i ostatními příbuznými. Od sestřenic Slávky a bratrance Pavla dostal jako dárek za vyznamenání v tercii (březen 1942) knihu Josefa Augusty *Zavátý život* s ilustracemi Zdeňka Buriana. Její četba představovala jeden z důležitých impulzů pro rozvoj jeho dalších zájmů.

Studium a zaměstnání

V letech 1947–1952 studoval Fakultu všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze a v 50. letech 20. století absolvoval praxi ve Výzkumném ústavu epidemiologie a mikrobiologie. V letech 1953–1955 působil jako odborný asistent v Ústavu epidemiologie a mikrobiologie Lékařské fakulty všeobecného lékařství Univerzity Karlovy v Praze. Z té doby pochází jeho vzpomínka na časté cesty do Ústí nad Labem.

„Znám to město dobře z doby ještě před padesáti lety, kdy jsem tam jako mladý asistent katedry epidemiologie pomáhal s likvidací dětské obrny. Ústí bylo v té době naprosto nevzhledné, urbanisticky neuspořádané německé špinavé město s rozsáhlým chemickým průmyslem (Spolek pro chemickou a hutní výrobu, Schichtova chemička, farmaceutický závod Chemofarma aj.), které v době častých mlh a smogu bylo celé zamořené výparů kyseliny sírové, dusičné a dalších jedů. Později jsem tam právě do Chemofarmy, kde jsme vyráběli sulfonamidy, často jezdil a tak sem byl vždycky rád, když jsem se mohl vrátit do „voňavé

Obr. 1. Zdeněk Hazlbauer jako vědecký attaché v Londýně v roce 1961. Převzato z ročenky At the Court of Saint James's. "The Diplomatist" Year Book 1961. Zdroj soukromý archiv J. Hazlbauera.

Abb. 1. Zdeněk Hazlbauer im Jahr 1961 als wissenschaftlicher Attaché in London. Entnommen aus dem Jahrbuch At the Court of Saint James's. "The Diplomatist" Year Book 1961. Quelle Leihgabe aus J. Hazlbauers Privatarchiv.

Prahy. Jediné, co tak je zajímavé, je poměrně silně nakloněná věž místního kostela, tak jak zbyla po několika náletech z války.“ (6. 5. 2001)

Od roku 1955 do roku 1958 působil v Ústavu pro lékařskou mikrobiologii. Na sklonku 50. let pracoval pro Ministerstvo zdravotnictví. Po necelém roce a půl o něj projevil zájem Ministerstvo zahraničních věcí, což akceptoval (AMZV, fond OS 1945-92, č. j. 63 801/59 – OS). Ve stejné době zpracovával pro I. správu Ministerstva vnitra problematiku vědecko-technické rozvědky se zvláštním zaměřením na bakteriologii a atomistiku (Žáček 2009, 144). V letech 1960–1962 působil jako lékař a vědecký atašé na Československém velvyslanectví v Londýně (obr. 1) v oblasti pro vědecké styky mezi Velkou Británií a ČSSR (At the Court of St. James's, 1961). Ze zastupitelského úřadu byl odvolán v dubnu 1962 a Ministerstvem zahraničních věcí mu bylo uděleno neplacené volno na neurčito, tedy až do rozvázání pracovního poměru v roce 1968, což byla běžná praxe u pracovníků rozvědky, kteří pracovali pod diplomatickým krytím. Dle jeho vlastních slov musel práci na Ministerstvu zahraničních věcí po roce 1968 opustit v důsledku nových politických skutečností. Jak sám s nadsázkou říkával, osudnou se mu stala věta, „že od bratra [sovětského – pozn. aut.] by očekával, že přijde ve dne dveřmi, a ne v noci oknem“. Listinu ohledně rozvázání pracovního poměru dohodou s Ministerstvem zahraničních věcí nepřišel osobně ani převzít, natož podepsat, takže byla v roce 1970 odložena *ad acta* (AMZV, fond OS, č. j. 62 238/68 – PAM). Jeho další osudy stručně shrnul Pavel Žáček (2009): Zdeněk Hazlbauer byl v rámci své činnosti pro rozvědku k 1. srpnu 1966 odvolán z funkce náčelníka 5. odboru a ustanoven do funkce staršího referenta zvláštní zálohy. Dne 1. prosince 1966 byl stanoven starším referentem 7. odboru, kde začal zpracovávat zcela novou problematiku v rozvědné práci (akce „Vlast“). Za účelem rozpracování konkrétních akcí soustředil podklady z různých úseků rozvědky i Ministerstva vnitra, vyhodnotil je a stanovil další opatření. Ve dvou ze tří aktivně rozpracovaných akcí dosáhl stanoveného cíle. Dne 10. května 1968 byl převeden na 11. odbor, 30. dubna 1970 byl propuštěn (Žáček 2009, 144; 2006, 20). Z Ministerstva zahraničních věcí nastoupil do úseku výzkumu nových léčiv na generální ředitelství národního podniku SPOFA, kde setrval až do roku 1989, kdy odešel do důchodu.

Archeologické výzkumy

„Souhlasím s užitečností terénní práce, sám jsem 10 let kopal s MM v Čelákovících a to jak středověk, tak i pravěk. Ze zkušeností doporučuji naučit se prakticky různé laboratorní práce a další (lepení, rekonstrukce, nivelace atd.), to se může v budoucnu hodit.“ (2. 9. 1999)

V 70. letech 20. století koupil Zdeněk Hazlbauer chatu u Káraného a jako nadšený amatér se tehdy dostal do kontaktu s prvními archeologickými výzkumy ve středních Čechách. Navázal celoživotní přátelství (1974) s ředitelem a archeologem Jaroslavem Špačkem a pod jeho vedením se podílel na terénních výzkumech Městského muzea v Čelákovících a stal se členem tamějšího muzejního kroužku. Účastnil se prvních konferencí (VIII. celostátní seminář archeologů středověku ČSSR s hlavním zaměřením na odraz feudalismu v hmotné kultuře vesnice 13.–15. století, konaný ve dnech 20.–24. září 1976 v Mikulově; obr. 2) a archeologických výzkumů (výzkum bylanských hrobů v Nehvizdkách – obr. 3; výzkum v Mochově při stavbě dálnice D 11; výzkum řivnáčského a raně středověkého hradiště a středověkého hrádku v Toušeni; zjišťovací sondáž na zaniklé lokalitě Vesce v roce 1981 – obr. 4). Z této podnětné spolupráce vzešly příspěvky a studie publikované v 70. letech (Hazlbauer–Špaček 1977), ke kterým autor s úsměvem vždy dodával, že „hlavním problémem bylo napsat deset stránek – pro Jardu to bylo moc a pro mě zase málo“. Spolupráce na řadě drobných záchranných výzkumů vyústila v přípravu výstavy (výzkum zaniklé lokality Opočno, 1977; obr. 5) a následně také nových expozic čelákovického muzea – po desetileté rekonstrukci objektu tvrze, která byla slavnostně otevřena 21. června 1983.

Přestože neměl archeologické ani historické vzdělání, neustále se snažil o načerpání co největšího množství informací samostudiem. V 80. letech 20. století absolvoval při Národním muzeu v Praze dvouseměstrální kurz archeologie. V první polovině 90. let byl jednatelem Společnosti

Obr. 2. Jaroslav Špaček (čtvrtý sedící zleva) a Zdeněk Hazlbauer (pátý sedící zleva) na VIII. celostátním semináři archeologů středověku ČSSR s hlavním zaměřením na odraz feudalismu v hmotné kultuře vesnice 13.–15. století, konaném 20.–24. 9. 1976 v Mikulově. Zdroj soukromý archiv J. Špačka.

Abb. 2. Jaroslav Špaček (vierter sitzend von links) und Zdeněk Hazlbauer (fünfter sitzend von links) auf dem vom 20.–24. September 1976 in Mikulov veranstalteten VIII. gesamtstaatlichen Seminar der Mittelalterarchäologen der Tschechoslowakischen Republik mit dem Schwerpunkt Spiegelung des Feudalismus in der Sachkultur des Dorfes des 13.–15. Jahrhunderts. Quelle Privatarhiv J. Špaček.

Obr. 3. Záchraný archeologický výzkum bylaných hrobů v Nehvizdkách, rok 1977. Zdeněk Hazlbauer sedící na stoličce, zcela vlevo Jaroslav Špaček. Zdroj soukromý archiv J. Špačka.

Abb. 3. Archäologische Rettungsgrabung Gräber der Bylaner Kultur in Nehvizdky, 1977. Zdeněk Hazlbauer auf dem Hocker sitzend, ganz links Jaroslav Špaček. Quelle Privatarhiv J. Špaček.

Obr. 4. Zjišťovací sondáž na zaniklé lokalitě Vesce, rok 1981. Zdeněk Hazlbauer stojí nad sondou. Zdroj soukromý archiv J. Špačka.

Abb. 4. Feststellungssondierschnitt an der Wüstung Vesce, 1981. Z. Hazlbauer stehend oberhalb des Sondierschnitts. Quelle Privataarchiv J. Špaček.

Obr. 5. Zahájení výstavy o výzkumu zaniklé lokality Opočno v roce 1977 v Městském muzeu v Čelákovících. Zleva: Jaroslav Špaček a Zdeněk Hazlbauer s manželkou Jarmilou. Zdroj soukromý archiv J. Špačka.

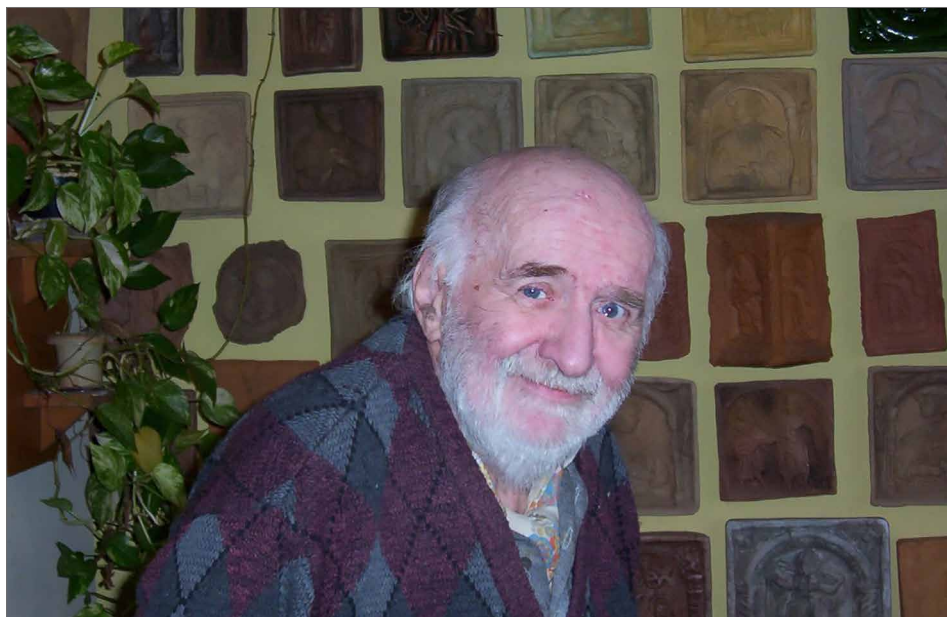
Abb. 5. Eröffnung der Ausstellung über die Grabung an der Wüstung Opočno im Jahr 1977 im Städtischen Museum in Čelákovice. Von links: Jaroslav Špaček und Zdeněk Hazlbauer mit Ehefrau Jarmila. Quelle Privataarchiv J. Špaček.

přátel starožitností, v jejich druhé polovině pak předsedou středočeské pobočky České archeologické společnosti. Nevšedně rozvinutý smysl pro analytický přístup, schopnost vnímat různé skupiny důležitých detailů, důslednost a systematicčnost začaly přinášet plody na poli studia hmotné kultury a posléze i při studiu kachlových souborů. Své první práce publikoval ve druhé polovině 70. let a za necelých třicet let svého působení v oboru jejich počet navýšil na úctyhodné dvě stovky titulů. Bibliografii jeho prací lze dohledat v *Encyklopedii kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (2004), ale i na stránkách *Archeologických rozhledů* (AR L, 1998 – soupis prací z let 1993–1997 a AR XLV/1993 – soupis prací z let 1976–1993).

85 schodů do 4. patra aneb Metodika práce

„Ujišťuji Vás, že jsem se kdysi také pro mne tehdy zcela cizí obor musel učit zcela od začátku a navíc v té době tu kromě Smetánkových prací nebyly žádné podrobnější podklady, ze kterých bych býval mohl vycházet, nebo se na ně odvolávat.“ (2. 9. 1999)

Zdeněk Hazlbauer byl výjimečnou osobností, neboť se oboru začal věnovat zcela amatérsky, ale postupně si osvojil všechny v té době dostupné vědomosti a postupně je rozvíjel. Byl archeologickým, respektive „kachlologickým“ solitérem, neboť jeho práce nebyla zajišťována v rámci žádné vědecké instituce. Zcela si vystačil se svým žižkovským bytem v Hájkově ulici č. p. 6, který byl zároveň i jednou velkou pracovnou. Téměř všechny stěny jeho obydlení pokrývaly sádrové odlitky gotických a renesančních kachlů. Vznikla tak úžasná domácí galerie (obr. 6), která sloužila nejen svému majiteli, ale také příchozím návštěvníkům k přehlednému porovnání jednotlivých ikonografických motivů a jejich variant. Dvoupokojový byt dokázal svému majiteli poskytnout veškerý komfort spojený nejenom se zpracováváním kachlových souborů, ale také se správou rozsáhlé kartotéky pramenů a literatury vztahující se ke kachlům středoevropského

Obr. 6. Zdeněk Hazlbauer před částí domácí galerie sádrových odlitků gotických a renesančních kachlů ve svém bytě v Praze na Žižkově, prosinec 2004. Zdroj soukromý archiv J. Hazlbauera.

Abb. 6. Z. Hazlbauer vor einem Teil seiner Hausgalerie von Gipsabgüssen von gotischen und Renaissancekacheln in seiner Wohnung in Prag Žižkov, Dezember 2004. Quelle Privatarchiv J. Hazlbauer.

prostoru. Rozsáhlá knihovna nabízela kromě základní archeologické, historické, numismatické, heraldické a kunsthistorické literatury též velké množství xerokopií drobných regionálních studií, kresebné studie návrhů rekonstrukcí kachlových kamen i krabičky s barevnými diapositivy dokumentujícími průzkum kachlových souborů napříč územím tehdejšího Československa. Velkou část soukromého archivu tvořila také korespondence s kolegy z celé Evropy, vedená prostřednictvím strojopisů, z nichž byly autorem (s důsledností jemu vlastní) pořizovány pomocí průklepového papíru kopie. Díky skvělému jazykovému vybavení (angličtina, němčina) mu komunikace nečinila obtíže. Spojení se světem pak dále zajišťovala pevná telefonní linka, k níž byl v době majitelovy nepřítomnosti připojen záznamník. Obyvatelova záliba v jižním ovoci byla pak znatelná na parapetu okna nesoucím malou soukromou oranžerii. Pod ním stojící pohovka nesloužila k odpočinku, ale pro ukládání nejnovější literatury, kterou bylo nutno prostudovat.

Všem, kteří k němu do čtvrtého patra šli poprvé a postupně zdolávali 85 schodů, měřil na stopkách čas. Na základě dosaženého výkonu odhadoval, zda se jedná o kavárenského povaleče nebo pravého sportsmana, přičemž jedno nevylučovalo druhé. Na návštěvy se vždy nesmírně těšil. Ve chvíli, kdy jste vstoupili na počátek domovního schodiště, mohli jste zaslechnout typické vrznutí dveří jeho bytu, aby vás mohl přivítat dříve, než schody vyjdete. Na základě dlouhých dopoledních debat hned věděl, kdo má kladný vztah k modrému dýmu a kdo nikoliv. Vždy měl pro každého, kromě dobrého slova, připraveno i něco na zub, takže své domácí pracovně přezdíval „Kavárna u kachlologa“.

„Poslední měsíc se u mě dveře prakticky netrhly a každý týden jsem tu měl nejméně 2–3 návštěvy. Nejsou to návštěvy na ½ hodiny, ale vždycky nejméně na ½ dne i více. Tak tu byla znovu ředitelka muzea v moravské Mohelnici, ředitel muzea v Unhošti (chtěl bych mu pomoci při publikování kachlové sbírky), pak různí známi jako Čeněk Pavlík, Jitka Vlčková, kol. Prostředník, Petr Volf (jednali jsme o přípravě stavební rekonstrukce kamen na pardubickém zámku), arch. Kovář (příprava virtuálních historických kamen pro expozici OM v Mladé Boleslavi), konzultace o historických kamnech v údajně 500 let starém mlýně v Kosmonosích. Také jsem dělal korektury dvou větších článků z konference v Bánské Bystrici a ve volných chvílích jsem se snažil dopsat ten článek pro Čáslav, ale v takto roztrhaném čase, kdy se nemohu pořádně soustředit, mi to šlo jak psovi pastva.“ (4. 5. 2000)

Problematikou historického kamnářství se začal zabývat počátkem 80. let, nejprve na základě podrobného studia středověkých a později i renesančních kachlů. Za zcela principiální vědecké články, které by si měl přečíst každý zájemce o kachlogii (jak oboru svého studia říkával), považoval Smetánkovy studie z konce 60. let (Smetánka 1968; 1969). Od této doby se podle něj počíná historie kachlogie na vědecké úrovni, neb byl dán základ morfologie, typologie a poprvé byla souhrnně definována terminologie studia středověkých a raně novověkých kachlů. Sám pak udával následujících dvacet let směr dalšímu vědeckému rozvoji oboru. V jednom ze svých posledních článků (Hazlbauer 2003a) načrtl pár kvalitativně odlišných, ale zcela zásadních etap tohoto vývoje. Doplnění citacemi ze soukromé korespondence a dalšími body z ní vyplývajícími, ilustruje jeho komplexní přístup a zánícení v celé věci:

- 1) Pro seznámení se zákonitostmi oboru se nejprve věnoval podrobnějšímu popisu ikonografických motivů jednotlivých středověkých a renesančních kachlů z nálezů na různých lokalitách. Pro hodnocení kachlového materiálu představil nový způsob deskripce komorových i nádobových kachlů, vycházející z původní Smetánkovy metodiky.

„Měl bych ještě jednu prosbu. Asi pro dva zájemce o kachle bych prosil o zaslání kopie toho mého přehledu, co všechno se popisuje na kachlích, který jsem Vám kdysi dal (snad ho ještě máte). Já jsem to všechno už rozdál a nechce se mi to psát celé znova. Děkuji.“ (4. 5. 2000)

- 2) Zavedl specifický technický postup při tvorbě kresebných rekonstrukcí, které překresloval buď podle originálního kachle anebo podle fotografie. V prvním případě přenášel body v poměru 1 : 1 na milimetrový papír, posléze motiv překopíroval na čistý papír obtažením všech jeho kontur, za přispění tuhového prášku naneseného předtím na zadní stranu milimetrového

papíru. Plastičnost reliéfu následně vytvořil tuší pomocí drobných teček (Pavlík 1998, 85). U fotografií postupoval shodným způsobem. Specialitou pak byla jeho ručně kreslená Pour féliciter, která každý rok posílal kolegům a známým.

- 3) Dalším krokem byla snaha o shromáždění co největšího počtu kachlů s analogickými ikonografickými motivy z domácího prostředí a následně porovnání jejich výtvarných a výrobně technologických znaků, s pokusem o posouzení metod jejich výroby.
- 4) Ze studia velkého množství materiálu vyplynuly následně připomínky a doplnění k doposud užívané typologii a terminologii. Kachle baňkovité, ve starších pracích řazené ke kachlům nádobkovým, přesunul typologicky – na základě stejného funkčního výtvarného vzorce – ke kachlům komorovým (Hazlbauer 1998, 21).
- 5) Nebylo mu cizí ani přehodnocování vlastních názorů na základě nových poznatků dosažených samostudiem. Zatímco na konci 80. let 20. století byl ještě bytostně přesvědčen, že kombinace nádobkových a reliéfních kachlů v jediném kamnovém tělese je věcí pochybnou a nesvědčí pro ni žádné objektivní doklady (Hazlbauer 1988, 10), v první polovině 90. let svůj názor radikálně přehodnotil. Kromě prací Imre Holla jej inspirovaly především nálezy kachlů ze zaniklé renesanční sklárny v Broumech (Žegklitz–Hazlbauer–Chotěbor 1992) a stavební rekonstrukce pozdně gotických kachlových kamen na hradě Rabi (Hazlbauer–Vitanovský–Volf 1994). Zároveň se zcela průkopnický věnoval doposud opomíjeným renesančním kachlům, které považoval za jakousi Popelku české kachlogie, neb *„pro archeology jsou tyto předměty příliš mladé a pro etnografy příliš staré“*.
- 6) Horoval pro spolupráci nejenom s domácími odborníky, ale také se zahraničními kolegy, neboť jejich výstupy a konzultace udávaly nový směr jeho bádání. Byla-li na místě polemika, uplatnil i tu (Hazlbauer 1995).

„Protože si již mnoho let píši a vyměňuji odbornou literaturu s mnoha odborníky prakticky z celé Evropy, mám doma snad všechny knihy, které o kachlích vyšly za cca posledních 10 let, ale i mnoho desítek separátů, často i z malých regionálních muzeí, které se sem normálně ani nedostaly.“ (2. 3. 1999)

„Opět jsem dostal ze zahraničí řadu pěkných kachlových článků a také další informace o některých nových nálezech v ČR.“ (4. 7. 1999)

„Mám další kachlovou ‚senzaci‘. Snad jsem Vám říkal, že jsem ve styku s významnou rakouskou kachloložkou Dr. Rosemarie Franz ze Štýrského Hradce. Ta před časem vykopala v klášteře Altenburg (Dolní Rakousko) velkou kolekci gotických kachlů, o kterých mi psala, že by mohly mít úzké ikonografické souvislosti s českými.“ (30. 11. 1999)

„Pro německého kachlologa Dr. Wernera Endrese z Regensburgu sháním všechna vyobrazení hrnčíře u kruhu.“ (13. 1. 2001)

„Návštěva Dr. L. Döryho v ČR – osobní kontakty, hlavně se zahraničními odborníky, jsou pro práci velmi prospěšné.“ (9. 3. 2001)

„V září má do ČR přijet významná švýcarská kachloložka Dr. Kaufmann-Heege, která si chce osobně prohlédnout všechna kamna, co jsme stavěli. Chtěla by, abych jí osobně doprovázel a vše jí podrobně vysvětlil, ale vzhledem k mému zdravotnímu stavu to asi nebude možné, tak hledám někoho, kdo by mne zastoupil.“ (24. 4. 2003)
- 7) Konzultace zcela nezištně poskytoval nejenom domácím a zahraničním badatelům, ale také studentům a nadšeným amatérům.

„Co se týče ‚kachlové konzultace‘, velmi rád všem vyhovím, protože každý, kdo se zabývá touto problematikou, je mi předem sympatický. Navíc podobných konzultací, a to nejen se studenty, ale i s četnými profesionálními archeology vedu neustále celou řadu.“ (10. 2. 1999)

„Nevím, kdo studentům doporučil, aby se zpracovávaly kachle jen do poloviny 16. století. To je totiž starší, řekl bych nemoderní koncepce výhradně české archeologie. V celé Evropě, jak mohu ukázat na desítkách publikací z mnoha zemí, se historické kachle všeobecně zpracovávají nejméně do konce 16. věku, ale spíše až do začátku 30. leté války (viz i řada mých článků). Je to proto, že teprve raně barokní kamnářská tvorba je založena na zcela jiných výrobních principech a přináší i zcela jiné pohledy na výtvarné řešení reliéfní plochy. Tím je teprve v této době přerušena a změněna tradiční kachlová tvorba a tak ukončení výzkumu v polovině renesanční tvorby je neorganické a tedy nesprávné. Navíc v každé muzejní sbírce najdete mezi gotickými kachli i četné kachle renesanční a odlišení jejich datace před a po polovině století je prakticky nemožné a sám nevím, jakým kritériem by se to dalo odlišit. Tento odlišný přístup zahraničních autorů vyplývá z toho, že kachle obecně nejsou považovány jako u nás za ‚archeologické artefakty‘, ale spíše za krásné výrobky gotického a renesančního uměleckého řemesla. Proto se také zahraniční badatelé více zabývají podrobným ikonografickým a stylovým rozbořem reliéfů, než jen nálezovými okolnostmi.“ (2. 3. 1999)

„Většina ‚normálních‘ archeologů nemá mnohdy ani potuchy, že celkové množství dosud nalezených kachlů (a co teprve těch, které ještě leží v zemi) je neuvěřitelně velké a že jejich dosavadní opomíjení důkladným výzkumem je málo prospěšné. Jsem proto rád, že se tomuto oboru studenti věnují a i v budoucnu věnovat chtějí. Mohu je ubezpečit, že budou mít po celý život co dělat a také publikovat.“ (2. 9. 1999)

„Jinak si myslím, že studenti mají přede mnou zbytečný komplex, co jejich práci řeknu. Předně jak mohou zjistit, nejsem žádný ‚krutaš‘, který by jejich práci hodlal nějak ztrhat. Pokud tam snad opravdu bude něco k opravení, dohodnu se o tom s nimi mezi čtyřma očima a dál se to nedostane.“ (2. 9. 1999)

„Dovedu si představit, s jakými základními problémy se musí studenti na počátku studia ‚kachlologie‘ setkávat, když ani univerzita se tímto oborem prakticky nezabývá. Dnes jsou studenti ale již podstatně dál a už toho o kachlích ve srovnání se svými předchůdci určitě vědí podstatně více. Navíc mé bohaté životní zkušenosti mne naučily, že není ani tak důležité, co člověk v ten daný okamžik konkrétně ví, ale to jestli má snahu se neustále dovídat nové a nové věci. Nakonec se člověk musí učit celý život a mohu je ubezpečit, že i já se v kachlologii učím pořád něco nového a proto je to tak zajímavé a ne stereotypní.“ (2. 9. 1999)

- 8) Popularizoval obor nejenom četnými články a studii v soudobém tisku, ale také přednáškovou činností jak pro laickou, tak i odbornou veřejnost. Hojně k propagaci kachlologie využíval i svého členství ve Společnosti přátel starožitností, Heraldické společnosti a České archeologické společnosti.

„Teď se začínám soustředit na přednášku o heraldických motivech na kachlích (21. 3. 2000 v 18,00 hodin – stará brněnská radnice). Text budu sice jako obvykle říkat z hlavy (mám jen drobné poznámky, abych snad na něco nezapomněl), ale musím nafotit přes 30 diapozitivů a pořád čekám na pořádné slunce.“ (27. 1. 2000)

- 9) Významnou etapu viděl v komplexním zpracování hromadných nálezů pozůstatků kamenných těles. Je proto velká škoda, že jeho zpracování pardubického pozdně gotického kachlového souboru zůstalo pouze v rukopisné formě.

„V současnosti jsem začal zpracovávat ten ohromný pozdně gotický soubor z pardubického zámku. Je to celkem asi 130 celých kachlů včetně komor a já dělám na každý exemplář podrobné popisy a taky to maluju. Zatím mi přivezli 8 velkých krabic se třemi ikonografickými motivy, zbylých asi 20–25 krabic na mne čeká. Až tohle do konce roku dodělám, přivezou další a budu to dělat celý příští rok. Pak snad z toho bude nějaká knížka. Příležitosti k práci by bylo pořád dost a to ještě čekám, že na konferenci se na mne někdo, jako obvykle, obrátí se žádostí o spolupráci. Nelze ale dělat všechno.“ (2. 9. 1999)

„Příští týden si pracovnice pardubického muzea přijedou pro ten poslední zbytek souboru (5 krabic nádobkových kachlů různých morfologických typů). Tím jsem soubor definitivně zpracoval a vrátil do Pardubic. Bohužel zatím není jisté, co bude dál. Pan ředitel Dr. Šebek mi na můj dotaz z minulého roku neodpověděl. Viděl jsem ho dvakrát v TV a vždy z jeho vystoupení vyplynulo, že Pardubický kraj jako nově ustanovený v tomto roce nedostane žádné peníze a že muzeum zatím nebude moci realizovat své plány (blíže nespecifikoval). Takže vydání původně plánované velké knižní publikace o kachlovém nálezu a postavení odpovídající repliky gotických kamen je ve hvězdách. Proto jsem zvolil podobnou taktiku jako kdysi s nálezy ze Sezimova Ústí, tj. počkat s vyčerpávající publikací na vhodnější dobu (jestli vůbec) a zveřejňovat ze souboru stručnější články. Už tuto koncepci začínám realizovat, a to tím, že začínám zpracovávat zajímavý článek o kachlích a nástěnných gotických freskách s motivem ‚Archanděl Michael váží duše při posledním soudu.‘“ (9. 3. 2001)

- 10) Na základě všeho výše uvedeného mohlo být nakonec přistoupeno ke kresebnému a následně také stavebně-technickému zpodobení samotných historických kamenných těles (Hazlbauer 2001; 2001a) nebo též soubornému zhodnocení nejenom vývoje jejich stavební podoby a funkce (Hazlbauer 2003), ale také vyhodnocení jejich rozličných dobových znázornění (Hazlbauer 2003a).

„Včera tu byl nějaký mně neznámý architekt, který připravuje novou expozici. Mj. také chtějí postavit repliku nějakých kamen, ale neví o tom skutečně vůbec nic, takže to chtějí stavět napevno z originálních kachlů !/, míchají dohromady gotické prořezávané kachle a kachle pozdně renesanční, nevěděl nic o tom, že kamenná tělesa se v průběhu věků vyvíjela a měnila v tvaru a dalších parametrech, a chtěl na mně ‚obecný prototyp kachlových kamen‘. Tak jsme si to náležitě vysvětlili, ale nejsem si jistý, co z toho nakonec vzejde. Prostě kachle a kamenné rekonstrukce se staly v poslední době určitou módou a kdekdoby se rád do tohoto trendu zapojil, aniž by měl příslušné odborné znalosti.“ (23. 2. 2000)

Rekonstrukce kachlových kamen tvoří pomyslnou třešničku na dortu celé tvorby kachloga (obr. 7). Zdeněk Hazlbauer naplnil své snažení měrou vrchovatou. Neocenitelnou byla především jeho snaha o týmovou spolupráci při řešení pracovních úkolů. Při přípravě návrhů replik kachlových kamen dlouhodobě spolupracoval s novostrašickým keramikem a hrnčířem Petrem Volfem, s akademickým sochařem a restaurátorem Vojtěchem Paříkem, s pražským akademickým sochařem a medailérem Michalem Vitánovským nebo s architektkou Michaelou Glosovou. Technickou podporu a zázemí mu při jeho pracovních cestách zajišťoval jeho přítel, houslový virtuos Čeněk Pavlík.

Stejně jako jeho velký vzor a přítel, maďarský archeolog Imre Holl, se ztotožnil s myšlenkou, že nejlepší je pro každého

Obr. 7. Slavnostní vernisáž u příležitosti odhalení repliky pozdně gotických kachlových kamen ve 2. patře velké věže Státního zámku Lipnice nad Sázavou, 2. 9. 2000. Zdroj soukromý archiv Č. Pavlíka.

Abb. 7. Feierliche Vernissage anlässlich der Enthüllung der Replik eines spätgotischen Kachelofens im 2. Stock des großen Turms des Staatl. Schlosses Lipnice nad Sázavou, 2. 9. 2000. Quelle Privatarchiv Č. Pavlík.

badatele začít s publikováním menších článků, zpracovávat jednotlivé muzejní soubory, následně se pouštět do větších studií a v samotném finále po mnoha konzultacích s odborníky i do staveb replik středověkých kamen a vydávání knih.

Svou mnohaletou práci završil v roce 1998 vydáním knihy *Krásy středověkých kamen* s podtitulem *Odras náboženských idejí v českém uměleckém řemesle*. Jednalo se o první podrobné vědecko-populární zpracování této tematiky v České republice. Na konec 90. let 20. století to byla práce skutečně přelomová. Obsahovala celkem 293 stran textu a přes 130 vlastních autorových perokreseb. O dva roky později vyšla na knihu pochvalná čtyřstránková recenze z pera Hanse-Georga Stephana, specialisty na středověkou a postmedievalní archeologii (Stephan 1999/2000).

Podzim života

„Teď tady žiji jako na samotce v kriminále. Nikam nechodím, jsem pořád sám doma, takže z toho asi brzy docela zblblnu. Jen vzpomínám na svůj bývalý bohatý pracovní i osobní život s mnoha milými a zajímavými lidmi. Sice se snažím pořád něco psát (mj. jsem dopsal, dokreslil a odevzdal ty kachlové nálezy pro knížku Dr. Nechvátala z Vyšehradu, i pro Dr. Gabriela dva ‚velké kusy‘ o historickém vývoji kachlových kamen pro připravovaný sborník přednášek z loňského setkání v Zahradkách u České Lípy), ale nemám z toho žádné potěšení.“ (24. 4. 2003)

Podzim svého života byl z důvodu vleklých zdravotních potíží nucen trávit ve svém žižkovském bytě, než byl převezen do léčebny dlouhodobě nemocných v Třebotově. Na jeho zdravotním stavu se neblaze podepsalo vydání *Encyklopedie kachlů* (2004) autorské dvojice Pavlík–Vitanovský, protože se nedokázal smířit se způsobem jejího pojetí, jak uvedl ve své recenzi pro *Archeologické rozhledy* (Hazlbauer 2005). Vydání této publikace znamenalo také ukončení jeho celoživotního přátelství s Čeňkem Pavlíkem, jemuž nedokázal odpustit, že se při psaní zpronevěřil zásadám vědecké etiky. Zemřel 21. října 2005 v LDN Třebotov, odpočívá na pražském Vyšehradě.

Odkaz MUDr. Zdeňka Hazlbauera

Zdeněk Hazlbauer měl tři žačky, které studovaly na konci 90. let archeologii na Masarykově univerzitě v Brně a kterým z legrace říkával tři Grácie. Všechny zůstaly kachlům věrné.

Dana Menoušková ze Slováckého muzea v Uherském Hradišti uspořádala ve spolupráci s Ústavem archeologie a muzeologie FF MU Brno a moravskými a českými kolegy v letech 2008–2010 rozsáhlou výstavu kachlů s názvem *Krásy, která hřeje. Gotické a renesanční kachle Moravy a Slezska*. Výstava byla představena postupně ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti, Slezském zemském muzeu v Opavě a v Muzeu města Brna. Byl k ní vydán i katalog (Menoušková–Měřínský 2008), který zohlednil posledních čtyřicet let intenzivního bádání v oblasti kachlů a představil syntézu, jež pro danou oblast prozatím chyběla. Katalog byl věnován památce Zdeňka Hazlbauera, s jehož životem a prací byli autoři různou měrou svázáni. Jitka Šrejberová z Oblastního muzea v Mostě se, společně s autorkou tohoto textu, podílela na celokrajské výstavě *Svět kachlových kamen* (2017/2018) představující souborně historické kamnové kachle a kamnářství severozápadních Čech. Rozsáhlá výstava mapující dějiny kamnářského řemesla od 14. až do počátku 20. století byla připravena pro Oblastní muzeum v Mostě, a následně v mírně modifikované formě uplatněna také v Muzeu města Ústí nad Labem a v Oblastním muzeu v Chomutově. Mostecká výstava byla věnována nedožitým 90. narozeninám Zdeňka Hazlbauera a byl k ní vydán doprovodný katalog (Šrejberová ed. 2017). Dobrou zprávou také je, že podstatná část rozsáhlé sbírky sádrových odlitků a pisemností darovaná Zdeňkem Hazlbauerem do fondu Státního hradu Lipnice byla v březnu 2020, zásluhou jeho dlouholetého přítele a kastelána Marka Hanzlíka, zpřístupněna veřejnosti formou stálé expozice.

Poděkování

Panu Jiřímu Hazlbauerovi, opatovi Zenového centra ve Vrážném, a jeho sestře Janě Trnavské – za jejich čas, který věnovali jednotlivým konzultacím, dohledávání a zapůjčení rodinných archiválií, a za poskytnutí archivních fotografií. Archeologu Jaroslavu Špačkovi z Čelákovic za spoustu krásných vzpomínek, podnětných připomínek a soudobých fotografií. Panu Tomáši Klusoňovi z archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR za vstřícnost, za pomoc s vyplněním některých bílých míst a především za změnu úhlu pohledu na způsob, jakým si klást otázky. Akademickému sochaři Michalu Vitanovskému z Prahy za inspirativní odpoledne v jeho oblíbené kavárně a fotodokumentaci bytové galerie sádrových odlitků Zdeňka Hazlbauera. Manželům Evě a Petru Volfovým za milé rozjímání nad během času v rozkvetlé zahradě jejich novostražeckého hrnčířství. Panu Čenku Pavlíkovi za zapůjčení fotografií a objasnění některých nejasností.

Markéta Soukupová

Prameny

Magistrát hlavního města Prahy, občanská matrika narozených, svazek N. XV., stránka 197, číselná řada 394, rodný list Zdeňka Hazlbauera ze dne 25. 5. 1928.

AMZV, archivní fond Osobní spisy 1945–1992, karton č. 233, složka MUDr. Zdeněk Hazlbauer, č. j. 63 801/59-OS.

AMZV, archivní fond Osobní spisy 1945–1992, karton č. 233, složka MUDr. Zdeněk Hazlbauer, č. j. 62235/68-PAM.

Veškeré citace použité v textu pocházejí ze soukromé korespondence vedené v letech 1999–2005 autorkou textu s MUDr. Zdeňkem Hazlbauerem.

Literatura

At the Court of Saint James's. "The Diplomatist" Year Book 1961.

HAZLBAUER, Z., 1988: Gotické a renesanční kachle z hradu Točniku. Zprávy Čs. společnosti archeologické při ČSAV 33. Praha.

– 1995: Poznámky k článku I. Ose „Gemeinsame und Unterschiedliche Merkmale der Ofenkacheln in Böhmen und Lettland während des 15.–17. Jahrhunderts“, AR XLVII, 152–158.

– 1998: Krása středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle. Praha.

– 2001: Poznámky k metodice stavebních rekonstrukcí replik gotických a renesančních kachlových kamen pro účely historických expozic v České republice, Památky středních Čech 15, č. 2, 19–27.

– 2001a: Anmerkungen zur Methodik der Baurekonstruktionen von historischen Kachelöfen für Zwecke der historischen Expositionen in der Tschechischen Republik, Keramos, Hft. 171, 59–72.

– 2003: Vývoj stavební podoby a funkce kachlových kamen ve středověku a raném novověku. In: Svorník 1. Vývoj a funkce topenišť. Sborník příspěvků z 1. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy, 153–168. Praha.

– 2003a: Dobová znázornění rozličných kachlových kamen s přihlédnutím k jejich zřízení v různých místnostech stavebních objektů. In: Svorník 1. Vývoj a funkce topenišť. Sborník příspěvků z 1. konference stavebně historického průzkumu 4.–6. 6. 2002 v Zahrádkách u České Lípy, 169–186. Praha

– 2005: Čeněk Pavlík – Michal Vitanovský: Encyklopedie kachlů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Ikografický atlas reliéfů na kachlích gotiky a renesance (Praha 2004), AR LVII, 444–446.

HAZLBAUER, Z.–ŠPAČEK, J., 1977: Zaniklá tvrz z středověké osady Opočno u Staré Boleslavi – Die abgekommene Feste und mittelalterliche Ortswüstung Opočno bei Stará Boleslav, AH 2, 117–125.

HAZLBAUER, Z.–VITANOVSKÝ, M.–VOLF, P., 1994: Stavební rekonstrukce pozdně gotických kamen na hradě Rabí, okres Klatovy – Die Baurekonstruktion des spätgotischen Kachelofens auf der Burg Rabí, Bez. Klatovy, AH 19, 415–429.

- MENOUŠKOVÁ, D.–MĚŘÍNSKÝ, Z., 2008: Krása, která hřeje. Výběrový katalog gotických a renesančních kachlů Moravy a Slezska. Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. Uherské Hradiště.
- PAVLÍK, Č., 1998: Gotická a renesanční kachlová tvorba Království českého. Katalog článků a kreseb MUDr. Zdeňka Hazlbauera z let 1982–1997. Praha. Rukopis.
- SMETÁNKA, Z., 1968: Technologie výroby českých kachlů od počátku 14. do počátku 16. století, PA LIX, 543–578.
- 1969: K morfologii českých středověkých kachlů, PA LX, 228–265.
- STEPHAN, H.-G., 1999/2000: Zdeněk Hazlbauer. Krása středověkých kamen. Odraz náboženských idejí v českém uměleckém řemesle – Die Schönheit der mittelalterlichen Kachelöfen. Reflexion religiöser Ideen im böhmischen Kunstgewerbe (Praha 1998), Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Jahrgang 27/28, 275–278.
- ŠREJBEROVÁ, J., ed., 2017: Svět kachlových kamen. Kachle a kachlová kamna severozápadních Čech. Most.
- ŽÁČEK, P., 2006: Služba zvláštního určení – nejtajnější úsek čs. rozvědného aparátu v letech 1963–1969, Paměť národa, č. 3, 20–25. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/clanky/služba-zvlastniho-urceni.pdf>.
- 2009: Sovětská pomoc při organizaci Služby zvláštního určení. In: Aktivity NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989. II. Sborník k mezinárodní konferenci, 133–144. Praha. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/sborniky/aktivity-nkvd/zacek-pavel.pdf>; <https://www.ibadatelna.cz/cs/slovník/zdenek-hazlbauer>.
- ŽEGKLITZ, J.–HAZLBAUER, Z.–CHOTĚBOR, P., 1992: Pokus o rekonstrukci kachlových kamen ze zaniklé renesanční sklárny v Broumčech, AR XLIV, 94–108.

Markéta **Soukupová**, Dolejšova 729, 417 05 Osek u Duchcova, Česká republika, marketa.soukupova.osek@seznam.cz